

“ÂLİMLER PEYGAMBERLERİN VARİSLERİDİR” HADİSİNİN İSNAD AÇISINDAN TENKİD VE TAHLİLİ

Hüseyin AKYÜZ*

Özet

Hiz. Peygamber'in sünnetinin yazılı belgeleri olan hadislerin gerçekten ona ait olup olmadığını araştırma ve belirleme meselesi, güncelliğini kaybetmeyen bir konudur. Muhaddisler, bir hadisin Hiz. Peygamber'e aidiyeti noktasında daha sağlıklı karar verebilmek için öncelikli olarak, o hadisin mevcut bütün farklı kanallarını toplamaya gayret etmişlerdir. Şüphesiz her bir farklı tarik, o hadisin tarihsel süreçte geçirdiği evrelerin belgesi niteliğindedir. Bu belgeleri bir bütün olarak incelemeyen analiz yapmaya kalkışmak veya o hadis hakkında hüküm vermeye girişmek doğru değildir. Bu bağlamda özellikle muhaddisler tarafından zayıf olarak nitelendirilen bir hadisin sıhhat ve sübütü hakkında karar verebilmek için, o rivayetin mütâbe'ât ve şahid'lerinin de muhakkak incelenmesi gereklidir. Zira bu nitelikteki bir hadis için toplanan birkaç tarik bile nihai karar verirken daha sağlıklı olacaktır. İşte bu çalışma, böylesi bir gayeyi "Âlimler, peygamberlerin varisleridir" hadisi özelinde örneklendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sünnet, İsnad, Sened, Ravi, Muhaddis, Âlim.

Abstract

Critical review and analysis of the hadith "the scholars are the heirs of prophets" in terms of *isnad*

Hadiths are the scripted documents of the sunna of the Prophet Muhammad. It's one of the actual issues that investigating and defining the hadiths if these belong to the Prophet Muhammad or not. For the aim of deciding more accurately at the point of defining an hadith whether belongs to the Prophet Muhammad, muhaddiths has been tried to gather all the current variants of that hadith firstly. Certainly, every chain of transmitters (tarik) of an hadith, is the scripted evidence that shows all the phases of that hadith through the historical process. It's not a true method that attempting to analyze and judge these documents without a holistical investigation. In this respect, deciding about the authenticity and certainty of an hadith which is labeled as da'if (weak) hadith by muhaddiths, it is necessary to investigate of mutaba'ah (follow-up) and shawahid (witnesses) of this narrative. Because even picking a few of chain of transmitters (tarik) for a hadith has these characteristics, will maket he judgment more convincing. In this study, we will exemplify this aim in the context of the hadith "the scholars are the heirs of prophets."

Keywords: Hadith, Sunna, Isnad (Attribution), Chain (Sanad), Transmitter (Rāwī), Muhaddith, Scholar.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Ü. İlahiyat Fakültesi.

Giriş

Müslümanların en önemli kaynakları arasında Kur'an-ı Kerim'den sonra Hz. Peygamber'in sünnetinin ve hadislerinin olduğunda şüphe yoktur. Bu kaynaklardan Kur'an-ı Kerim'in sıhhat ve sübûtu hakkında bugüne kadar ciddi bir problem söz konusu olmamıştır. Buna mukabil hadislerin Hz. Peygamber'e isnadının sıhhati/ sübûtu ve anlaşılma (delâlet) meseleleri on dört asırdır İslâm düşünce tarihimizin değişmeyen tartışma konuları arasında yer almıştır.

İslâm anlayışımızda son derece etkili olan hadislerin, hangilerinin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olduğu konusu hala güncelliğini kaybetmiş de değildir. Bunun temel nedeni, kaynaklarımızı dolduran binlerce rivayetin, herkesin bildiği üzere, daha sonraki nesillere intikal sürecinin bireysel çabalarla olmasıdır. Bu bağlamda hadisçiler, hadisleri rivayet edenlerin güvenilir olup olmadıklarını araştırma konusu yapmış ve elimizdeki rivayetlerin gerçeğinin sahtesinden, sağlamının çürüğünden ayırabilmek için küçümsenmeyecek çalışmalar yapmışlardır. Fakat bugün itibarıyla, günümüze kadar yazıp çizilenlerin hadisler konusundaki bütün problemleri bertaraf ettiğini iddia etmek mümkün görülmemektedir. Bundan dolayı kaynaklarımızda yer alan binlerce rivayet için her şeyin ortaya konulduğunu ve son sözlerin ifade edildiğini kuşkusuz söylemeyiz.

Bu cümleden olmak üzere, herkesin kendi hesabına kullandığı “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” hadisinin Resul-i Ekrem(s)'e aidiyeti meselesi ve nasıl anlaşılması gerektiği hususu incelenmeye değer bir konudur. Tarihi süreç içerisinde başlangıçta zayıf olarak nitelendirilen fakat daha sonra hakkında hasen ve sahih gibi sıhhat derecelendirmeleri yapılan bu rivayetin, hangi dönemlerde böylesi vasıflandırmalara nail olduğu vuzuha kavuşturulması gereken bir konudur. Bu nitelendirmelerde etkili olan hususların tespit edilmesi şüphesiz hadis ilmi açısından önemli olacaktır.

“Âlimler, peygamberlerin varisleridir” hadisi aslında ilim ehline değer olarak büyük bir rutbe vermiş olmaktadır. Bu rutbeyi hak edenlerin kimler olduğunu düşünmeye başladığımızda, ilk akla gelen kişilerin dînî ilimlerle meşgul olan kimseler olduğu görülmektedir. Fakat bu rivayette kastedilenin din uleması mı yoksa bütün ilim dallarıyla meşgul olan âlimler mi olduğu cevaplanması gereken anlamlı bir sorudur. Zira bu hadisten esinlenerek, ilim sahibi olmanın büyük şeref olduğu vurgulanmış ve âlimlerin peygamberlerin

miras bıraktığı ilme sahip mübarek kimseler oldukları ileri sürülmüştür.¹ Bazen de bu rivayete dayanılarak âlimlerin peygamberler gibi dini tebliğ, öğretme ve açıklama görevlerinin bulunduğu ifade edilmiştir.²

Bu cümleler eşliğinde "Âlimler, peygamberlerin varisleridir" hadisinin anlamını düşünmeden önce, hadisin bize ulaşan farklı metinlerini zikretmek ve bu metinleri nakleden senedleri analiz etmek uygun olacaktır. İşte bu noktada inceleyeceğimiz hadisin isnadlarının tespit ve değerlendirmesinde kolaylık sağlaması için onun tarihi süreçteki seyri üç döneme ayrılmıştır. Bu dönemleri belirlenirken hadis ilminin altın çağı olan hicri III. asır; bir diğer ifadeyle Kütüb-i Sitte'nin yazıldığı dönem odak olarak düşünülmektedir. Şüphesiz bu gruplandırma hadisin sened analiz ve tenkidinin daha sistematik yapılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca hadisin Şii kaynaklardaki tarikleri de imkân ölçüsünde yorumlanarak, sened ve metnindeki problemler vuzuha kavuşturulacaktır.

1. Hadisin Kütüb-i Sitte Öncesi Kaynaklardaki Rivâyetleri

Bu başlık altında Kütüb-i Sitte döneminde tasnif edilen fakat Kütüb-i Sitte'den sayılmayan ve bu dönemin öncesinde derlenen hadis külliyatı taranacaktır. Böylece söz konusu hadisin ilk isnad zincirlerine ve metinlerine ulaşılabilme imkânı doğacaktır. Şüphesiz bir hadisin ravi sayısının az olması, raviler sika olmak şartıyla, hata yapma ihtimalinin de az olması anlamına gelecektir. Hadisin ilk kaynağı olan Hz. Peygamber'in dönemine ne kadar çok yakınlaşırsak, o derece ravi sayısı az olacak ve rivayete olan güvenimiz o ölçüde artacaktır.

2. Rivayetin Tarikleri ve Sened Değerlendirmesi

Hadisin tespit edebildiğimiz ilk kayıtları, Veki' b. el-Cerrâh'ın (ö.197/812) *Kitâbu'z-Zühhd'*ü, İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned'*leri ile ed-Darimî'nin (ö.255/869) *Sünen'*inde yer almaktadır. Bu dönemde toplam beş tarikle gelen hadisin senedleri şöyledir:

1. **Veki' b. el-Cerrâh (ö.197/812):** 'Asım b. Recâ b. Hayve (ö.150/767) >

1 Ebû Hamid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev.:Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974, c. I, s. 16.

2 Muharrem Çakmak, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım-Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2009, c. IX, sayı: 4, s. 128.

Recul > Ebu'd-Derdâ (ö.32/652).³

2. **İbn Ebî Şeybe (ö.235/849)** : el-Fadl b. Dukeyn (ö.218/833) > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Kesîr b. Kays (ö.?) > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁴
3. **Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)** (1): Muhammed b. Yezîd (ö.190/806) > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Kays b. Kesîr > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁵
4. **Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)** (2): el-Hakem b. Musa (ö.232/846) > İbn 'Ayyâş (ö.181/797) > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl (ö.?) > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁶
5. **ed-Darimî (ö.255/869)**: Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö.250/864) > Abdullah b. Davud (ö.213/828) > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁷

Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklardaki senedler incelendiğinde, hadisin beş kaynakta da sahabî Ebu'd-Derdâ'dan geldiği görülmektedir. Fakat hadis, Vekî' b. el-Cerrâh tarafından mevkuf diğer kaynaklar tarafından ise merfû' olarak rivayet edilmiştir. Ebu'd-Derdâ kanalıyla rivayet edilen bu hadisin, diğer ravileri hakkında ise kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır:

1. **Kesîr b. Kays (ö.?):** İlmin fazileti konusunda Ebu'd-Derdâ'dan rivayette bulunan Kesîr b. Kays'a Kays b. Kesîr de denmiştir. Fakat bu adlandırma doğru değildir.⁸ Muhtemelen bu isim karışıklığı, Muhammed b. Yezîd el-Vâsîfî (ö.190/806) tarafından yapılmıştır.⁹ Kesîr b. Kays'tan Davud b. Cemîl nakilde bulunmuştur.¹⁰ Tabiûn'un üçüncü tabakasından sayılan Kesîr b.

3 Vekî' b. el-Cerrâh (ö.197), *Kitâbu'z-Zühd*, tahk.:Abdurrahman Abdulcebbâr el-Ferîvâtî, Mektebetü'd-Dâr, Medine 1404/1984, c. III, s. 833.

4 Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kufî (ö.159/235), *Müsnedu İbni Ebî Şeybe*, tahk.: Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Azâzî, Ebu'l-Fevâris Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Vatan, Riyad 1418/1997, c. I, s. 55.

5 Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992), c. V, s. 196.

6 İbn Hanbel, *el-Musned*, c. V, s. 196.

7 Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992), Mukaddime, 32 (c. I, s. 83, h.no:349).

8 Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b.Hacer el-Askalânî (ö.852), *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404/1984, c. VIII, s. 381.

9 Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, tahk.: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1400/1980, c. XXIV, s. 149-150.

10 Ebû Abdillah Muh. b. İsmail el-Buharî (ö.256/870), *et-Târîhu'l-Kebîr*, tahk.: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., c. VII, s. 208; Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed

Kays, Şamlı’dır. İbn Kani’ (ö.351/962), “*Mu’cemu’s-Sahabe*” adlı eserinde onun sahabî olduğunu söylemiştir.¹¹ Fakat bu bir yanlıdır.¹² Kesîr b. Kays, cerhe uğramış bir ravidir. Darekutnî (ö.385/995), İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) ve Mahmud b. İbrahim b. Semi’ gibi pek çok âlim tarafından “zayıftır” şeklinde tenkid edilmiştir.¹³ Buna mukabil İbn Hibbân (ö.354/965) ise onun “sika” olduğuna hükmetmiştir.¹⁴

2. **Davud b. Cemîl (ö.?):** Bazıları onun el-Velîd b. Cemîl olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵ Kesîr b. Kays’tan hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁶ Ebu’l-Feth el-Ezdî (ö.274/887), Darekutnî ve İbn Hacer el-Askalânî’ye göre mechul ve zayıf bir ravidir.¹⁷ Bu âlimlerin görüşlerinin aksine İbn Hibbân, cerhedilmeyen mechul ravileri güvenilir saydığı için¹⁸ onun ismini es-Sikât’ta zikretmiştir.¹⁹ Bütün bunlara ilaveten İbn Abdilberr (ö.463/1071) de “ne kendisi ne de babası tanınmaktadır. ‘Asım b. Recâ b. Hayve’den başkası ondan rivayette bulunmamıştır”²⁰ derken, aslında onun mechul bir ravi olduğunu vurgulamıştır.

3. **‘Asım b. Recâ b. Hayve (ö.150/767):** Sekizinci tabakadan olup genellikle

b. Ebî Hatim er-Râzî(ö.327), *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dil*, Dâru İhyau’t-Turasî’l-Arabî, Beyrut 1372/1952, c. VII, s. 155.

11 Ebu’l-Hüseyin Abdalbâki b. Kâni’(ö.351/962), *Mu’cemu’s-Sahabe*, tahk.: Salâh b. Salih el-Misrâtî, Mektebetu’l-Ğurabâi’l-Eseriyye, Medine 1418, c. II, s. 387

12 Şihâbuddin Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali b.Hacer el-Askalânî (ö.852), *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, tahk.: Ali Muhammed el-Becâvî, I-VIII, Daru’l-Cil, Beyrut 1412/1992, c. V, s. 659.

13 Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî(ö.748), *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, tahk.: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. V, s. 495; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. VIII, s. 381; Şihâbuddin Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali b.Hacer el-Askalânî (ö.852), *Takrîbu’t-Tehzîb*, tahk.: Muhammed Avvâme, Dâru’r-Reşîd, Haleb 1986, s. 460.

14 Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (ö.354), *Kitâbu’s-Sikât*, tahk.: es-Seyyid Şerefuddîn Ahmed, Dâru’l-Fikr, yy., 1975, c. V, s. 331.

15 ez-Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl*, c. III, s. 6.

16 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. III, s. 408.

17 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. III, s. 156.

18 İbn Hibbân’ın hakkında cerh bilinmeyen herkesi sika saydığına dair bk. Mehmet Ali Sönmez, *İbnu Hibbân ve Cerh-Tâdil Metodu*, Umran Yayınevi, İstanbul, ts., s. 29-34.

19 İbn Hibbân, *Sikât*, c. VI, s. 280.

20 Ebû Ömer Yusuf İbn Abdilberr en-Nemerî (ö.463/1071), *Câmi’u Beyâni’l-’İlm ve Fazlihi ve Ma Yenbağî fî Rivâyetihi ve Hamlihi*, tahk.: Ebu’l-Eşbâl ez-Zuheyrî, Dâru İbni’l-Cevzî, 1. baskı, Suudi Arabistan 1414/1994, c. I, s. 164.

Şamlılardan rivayette bulunmuştur.²¹ Kaynaklarda onun hakkında çelişkili bilgiler yer almaktadır. Cerhe yönelik bilgiler daha ağır basmaktadır. Mesela; 'Asım b. Recâ b. Hayve için Yahya b. Main (ö.233/848), "hadisi delil olarak kullanılabilir";²² Ebû Zûr'a (ö.264/877), "lâ be'se bih (rivayetinde sakınca yoktur)";²³ İbn Hacer el-Askalânî, "saduktur, vehimleri vardır"²⁴ ve Darekutnî, "zayıftır"²⁵ şeklinde cerh ifadeleri kullanmışlardır. Bütün bu söylenenlerin aksine İbn Hibbân ise onu es-Sikât'ta zikretmiştir.²⁶

4. **İbn 'Ayyâş (ö.181/797):** İsmail b. 'Ayyâş Ebû 'Utbe el-'Ansî'dir.²⁷ Onun teferrüd ettiği hadisler, kitaplarını kaybetmesi ve ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıflaması sebebiyle ihtiyatla karşılanmıştır. Ancak Şamlılardan rivayeti Irak ve Hicazlılardan rivayetine göre daha sağlamdır. Zira Şamlı olmayanlardan yaptığı rivayetler arasında münker ve mürsel rivayetler de vardır.²⁸ Hakkında yapılan değerlendirmelerde cerhin ön plana çıktığı görülmektedir. Mesela; Ebû Hatim (ö.277/890) onu "Hadis rivayetinde gevşektir. Hadisi yazılabilir"²⁹ ve Yahya b. Main "rivayetinde sakınca yoktur"³⁰ şeklinde tavsif eder. Ebû İshak el-Fezârî (ö.186/802) ise onun hakkında, "İsmail'in ne bilinen ne de bilinmeyen şahıslardan rivayetini yazmayın" ve "Bırakın şunu, ağzından ne çıktığını bilmez"³¹ demiştir. en-Nesaî'ye (ö.303/915) göre İbn 'Ayyâş, "zayıf", İbn Hibbân'a göre ise "hadiste çok hata yaptığından hüccet olmaktan çıkmıştır".³²
5. **Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî (ö.190/806):** Ebû Sa'îd el-Kilâî el-Vâsıtî'dir.³³ Yahya b. Main, Ebû Davud (ö.275/888), en-Nesaî ve İbn

21 el-Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. VI, s. 488.

22 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VI, s. 342.

23 Aynı yer.

24 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 285.

25 Ali b. Ömer Darekutnî, *İlelu'l-Varide Fi'l-Ehadisi'n-Nebeviyye*, tahk.: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah es-Silefî, Dâru Taybe, Riyad 1405/1985, c. VI, s. 216.

26 İbn Hibbân, *Sikât*, c. VII, s. 259.

27 el-Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. I, s. 369.

28 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. I, s. 282.

29 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. II, s. 191.

30 Aynı yer.

31 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. I, s. 283.

32 ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. I, s. 400-402.

33 el-Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. I, s. 260.

Hibbân’a göre sika;³⁴ Ebû Hatim er-Râzî’ye (ö.277/890) göre ise “hadisi delil olarak kullanılabilir”³⁵ bir ravidir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel de onun hakkında olumlu tenkid de bulunmuş ve “Muhammed b. Yezîd el-Vâsîfî, özü-sözü doğru, zabtı tam, huccet sayılan bir ravidir”³⁶ demiştir.

6. **Abdullah b. Davud (ö.213/828):** Aslen Kufelidir. Kendisinden Irak ehli nakilde bulunmuştur. Dokuzuncu tabakadan olup birçok âlim tarafından âbid, zahid, sika ve saduk olmakla ta’dil edilmiştir. Bunlar arasında Ebû Zür’a, Ebû Hatim er-Râzî, İbn Main, İbn Hibban, Nesaî ve Darekutnî gibi meşhur hadis münekkitleri yer almaktadır.³⁷ Abdullah b. Davud ömrünün sonlarına doğru hadis rivayetinden vazgeçtiği için el-Buharî (ö.256/870) ondan hadis rivayet edememiştir.³⁸
7. **el-Fadl b. Dukeyn (ö.218/833):** Dokuzuncu tabakadan olup ismi, ‘Amr b. Hammad b. Zuheyr Ebû Nu’aym el-Mullâi el-Ahvel el-Kuffî’dir.³⁹ İbn Sa’d (ö.230/844), Ahmed b. Hanbel, el-İclî (ö.261/875), Ebû Hatim ve en-Nesaî hüccet, sebt, sika ve me’mûn olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰ Ahmed b. Salih et-Taberî (ö.248/862) ise onun için “münker hadisleri tedlis yaparak rivayet eder”⁴¹ demiştir. ez-Zehebî (ö.748/1347), Şia’nın gulat olmayanına meyilli olduğunu ifade etmiştir.⁴² Sika ve hafız bir imam olmasına rağmen, rivayet ettiği hadisler için para talep ettiği nakledilmiştir.⁴³
8. **el-Hakem b. Musa (ö.232/846):** Ebû Salih el-Hakem b. Musa Ebî Züheyr el-Bağdâdî onuncu tabakadan olup genellikle ta’dil edilmiştir. Yahya b. Maîn’e göre sikadır.⁴⁴ Ebû Hatim er-Râzî ve İbn Hacer el-Askalânî onu

34 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VIII, s. 126; İbn Hibbân, *Sikât*, c. VII, s. 442; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. IX, s. 465; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 514.

35 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VIII, s. 126.

36 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. IX, s. 465.

37 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. V, s. 47; İbn Hibbân, *Sikât*, c. VII, s. 60; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. V, s. 175

38 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 301.

39 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 446.

40 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VII, s. 61; İbn Hibbân, *Sikât*, c. VII, s. 319.

41 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. VIII, s. 247.

42 ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, c. V, s. 426.

43 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. VIII, s. 247.

44 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. III, s. 128; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. VIII, s. 243-247.

“saduk” şeklinde ta’dil etmişlerdir.⁴⁵ İbn Hibbân ise onu es-Sikât’ta zikretmiştir.⁴⁶ Muhammed b. Sa’d da “sika, hadis ilminde sağlam ve hadisi delil olarak kullanılabilir” şeklindeki ifadelerle onu tavsif etmiştir.⁴⁷

9. **Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö.250/864):** Onuncu tabakadan olup pek çok otorite tarafından tevsik edilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında sika anlamına gelen “ma bihi be’s/rivayetinde sakınca yoktur”⁴⁸ demiştir. Yahya b. Maîn’e göre sikadır.⁴⁹ Yine Nesaî ve İbn Hacer el-Askalânî’ye göre de sika ve saduktur.⁵⁰

Hadisin Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklardaki senedlerini incelediğimiz bu kısımda görüldüğü üzere, hadis tek sahabîden beş farklı tarikle rivayet edilmiştir. Yukarıda zikredilen tariklerden anlaşıldığına göre isimlerin kendisinden sonra dağılım gösterdiği ravi, ‘Asım b. Recâ b. Hayve’dir. Bu durumda ‘Asım b. Recâ b. Hayve, sözkonusu rivayetin *ortak/müşterek* ravisidir.⁵¹ Onun hakkında yapılmış olan cerh ve ta’dil değerlendirmelerine baktığımızda; cerhe yönelik bilgiler daha ağır basmaktadır. Hadis münekkitlerine göre zayıf bir ravi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortak ravi konumundaki ‘Asım b. Recâ b. Hayve’nin zayıf olması, aynı zamanda söz konusu rivayetin sıhhatini etkileyeceğinden dolayı yukarıda zikredilen toplam beş tarikin tamamının sıhhat şartlarını tam anlamıyla taşımadığını söyleyebiliriz.

Senedler incelendiğinde görüleceği üzere, hadisi Vekî’ b. el-Cerrâh müphem bir ravi kanalıyla mevkuf olarak; İbn Ebî Şeybe ise munkatî’ fakat merfû’ olarak nakletmiştir. Diğer musannıflar ise hadisteki hem müphemliği hem de inkıtai ortadan kaldırmaya çalışarak muttasıl ve merfû’ bir şekilde rivayet etmişlerdir. Fakat gerek seneddeki müphemliği gerekse inkıtai ortadan kaldırmak için Kesîr b. Kays ve Davud b. Cemîl gibi mechul ve zayıf ravilerin zikredilmesi dikkate şayan bir durumdur. Bu iki ravinin zikredilmesi, hadisin “za-

45 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. III, s. 128; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 176.

46 İbn Hibbân, *Sikât*, c. VIII, s. 195.

47 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. II, s. 378.

48 el-Buharî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, c. VIII, s. 88.

49 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VIII, s. 466.

50 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. X, s. 384.

51 Ortak ya da müşterek râvî, rivâyetin çeşitli kanallarının kendisinde toplandığı veya kendisinden dağıldığı râvîyi ifade eden bir kavram olup, bileşke râvî de denilmektedir. Bunun tespiti de önemlidir; rivâyetin isnad ve metin bakımından mâruz kaldığı değişiklikleri izlemede anahtar rol oynar. bk. M. Emin Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek/Fıkhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu, 2. bs., Ankara 2000, s. 207.

yıf" vasfının doğurabileceği endişeleri izale etme psikolojisinden olabilir. Öte yandan ravilerin zikredilmesi anılan problemleri çözmediği gibi yeni problemler meydana getirmiştir. Örneğin; Kesîr b. Kays'ın ismi konusunda ihtilaflar vaki olmuştur. Keza Davud b. Cemîl'in de el-Velîd b. Cemîl olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Ayrıca Hamza b. Muhammed el-Kinanî (ö.357/968), İsmail b. 'Ayyâş'ın Davud b. Cemîl yerine Cemîl b. Kays dediğini; Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî ve diğerlerinin '*Asım b. Recâ b. Hayve > Kesîr b. Kays*' tarihiyle yaptıkları rivayetin isnadının ise yanlış olduğunu söyler.⁵² Kanaatimizce Cemîl b. Kays ismi, ard arda gelen (*Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays*) ravi isimlerin karıştırılmasından kaynaklanan açık bir hatadır.⁵³ İbnu'l-Kâttan el-Fâsî (ö.628/1231) de hadisin '*Asım b. Recâ b. Hayve*'den sonra üç ayrı tarikle rivayet edilmesini ('*Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays*' / '*Asım b. Recâ b. Hayve > ondan rivayet eden bazıları > Kesîr b. Kays*' / '*Asım b. Recâ b. Hayve > Kesîr b. Kays*' yani arada ravi zikretmeksizin) hadisin kusurlarından sayar.⁵⁴ Kanaatimizce bütün bu sened karışıklıkları, hadisin sıhhatini etkileyecek nitelik ve niceliktedir.

Senedler konusunda dikkati çeken diğer bir husus da bütün musannıfların eserlerinde, hadisin '*Asım b. Recâ b. Hayve*' tarafından "an'ane" ile rivayet edilmesidir. Bu eda sigasının "bizzat hocadan iştirilmediği durumlarda kullanıldığı" hatırlanacak olursa, '*Asım b. Recâ b. Hayve*' ile hocası arasında likânın olmadığı anlaşılmaktadır. Hoca-talebe ilişkileri açısından bakıldığında ise yukarıdaki beş tarikten, ilk dördünün problemlili olduğu görülmektedir. Zira ricâl kitaplarında, Kesîr b. Kays'tan rivayette bulunan ravinin Davud b. Cemîl olduğu zikredilmektedir.

52 İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, c. I, s. 162.

53 Bu isim karışıklığına açıklık getiren İbn Abdilberr (ö.463/1071), "Her kim Cemîl b. Kays derse, o kişi açıkça hata işlemiş olur... Zira İsmail b. 'Ayyâş'ın rivayetini kuvvetlendiren ve güçlendiren diğer nakillerde bu ravinin adı Davud b. Cemîl olarak zikredilmektedir. bk. İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, c. I, s. 162; Görüldüğü üzere İbn Abdilberr (ö.463/1071), bu isim karışıklığının kim tarafından yapıldığı konusunda ise bir izah getirmemiştir. Muhtemelen bu karışıklık, zayıf bir ravi olduğu ifade edilen (*ez-Zehebî, Mîzânu'l-İtidâl*, c. V, s. 403) Ğassân b. er-Rebî' (ö.226) tarafından yapılmıştır. el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071)'nin de ifadelerinden anlaşıldığı üzere söz konusu isim karışıklığı, Ğassân b. er-Rebî' (ö.226) tarafından yapılmıştır. bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071), *er-Rihle Fî Talebi'l-Hadîs*, tahk.: Nurettin İtr, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1395/1975, s. 82, h.no:6.

54 İbnu'l-Kâttan el-Fâsî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilmelik (ö.628/1231), *Beyânu'l-Vehm ve'l-İhâmi'l-Vak'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm*, tahk: el-Hüseyn Âyt Saîd, Dâru Taybe, Riyad 1418/1997.

Sonuç olarak 'Asım b. Recâ b. Hayve ve Kesîr b. Kays'ın hadis münekkitle-ri tarafından zayıf kabul edilmeleri, Davud b. Cemîl'in ise mechul olması ve ilk dört tarikin munkatî' senedle gelmesi dikkate alındığında, bu rivayetin senedi- ni hadis tekniği açısından zayıf olarak nitelendirmek mümkündür. ez-Zehebî de 'Asım b. Recâ b. Hayve'den dolayı bu hadisin Muhtarîb olduğuna işaret etmiştir.⁵⁵ Hadis âlimlerinden Darekutnî ise söz konusu hadisi, isnadda yer alan 'Asım b. Recâ b. Hayve'den sahâbî Ebu'd-Derdâ'ya kadar bütün ravilerin zayıf olduğu gerekçesiyle, sahih kabul etmemiştir.⁵⁶ Meşhur hadis şarihî el-Münzirî de bu hadisin senedinde birçok ihtilafların olduğunu söylemiştir.⁵⁷

3. Rivayetin Metninin Tahrîc ve Değerlendirilmesi

"Âlimler peygamberlerin varisleridir" şeklindeki hadis, sahâbî Ebu'd-Derdâ ile hadis öğrenmek üzere uzun bir yolculuk yapan zat arasındaki soru-cevap diya- logundan sonra başlayan uzunca bir hadisin parçasıdır. Hadisin en uzun var- yantı şu şekildedir:

a. Kesîr b. Kays dedi ki: Bir adam Medine'den Dimeşk'de⁵⁸ bulunan Ebu'd- Derdâ'nın yanına geldi. Ebu'd-Derdâ O'na: "kardeşim seni buraya getiren ne- dir?" dedi. Adam: "Resullullah'tan rivayet etmekte olduğumu haber aldığım bir hadis için geldim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ: "Seni buraya bir ticaret işi getirmedi, öyle mi?" dedi. O, Hayır! diye yanıtladı. Ebu'd-Derdâ: "bir ihtiyaç isteğinden dolayı da gelmedin, öyle mi?" diye sorunca, adam yine "Hayır!" dedi. Ebu'd-Derdâ adama: "sadece bu hadis için geldin, değil mi?" diye sorunca, o, "evet!" diye cevap verdi. b. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ: Resu- lullah'ı şöyle buyururken işittim: "Kim bir yola ilim aramak üzere giderse Al- lah onun için Cennete giden yollardan bir yolu kolaylaştırır. c. Şüphesiz melek- ler ilim öğrencisinden razı oldukları için kanatlarını indirirler. d. Yine şüphesiz göktekiler ve yerdekiler, hatta sudaki balıklar bile ilim talibi için istiğfar eder- ler. e. Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü ayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir. f. Muhakkak, âlimler Peygamberlerin varisleridir. Şüphesiz

55 ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. III, s. 6.

56 Darekutnî, *İlel*, c. VI, s. 216.

57 Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b.Hacer el-Askalânî (ö.852), *Telhîsu'l-Habîr Fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'i'l-Kebîr*, neşr.: Ebû Asım Hasan b. Abbas b. Kutub, Müessesetu Kurtuba, Mekke 1416/1995.

58 Bugünkü adıyla Şam şehridir. bk. Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (ö.626/1228)), *Mu'cemu'l- Buldân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

peygamberler ne altın ne de gümüşü miras bırakırlar. Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar. Bu itibarla Kim Peygamberlerin mirası olan ilmi elde ederse tam bir hisse almış olur.”

Musannıflar	Hadis Metninin Lafızları					
	a	b	c	d	e	f
Vekî' b. el-Cerrâh (ö.197) (ez-Zühed, c. III, s. 833)	x	x	x	x	x	√ Ebu'd - Derdâ dedi ki (Mev- kuf ola- rak)
İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) (Müsned, c. I, s. 55)	Dimeşk'te Ebu'd-Derdâ ile birlikteydim.	√	Şüphesiz melekler ilim öğrencisinin yaptığından razı oldukları için kanatlarını indirirler.	√	√	√
Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) (1 / 2) (Müsned, c. V, s. 196)	√	√	√	√	√	√
ed-Darimî (ö.255/869) Mukaddime, 32 (c. I, s. 83 h.no:349)	Ebu'd-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bu esnada bir adam onun yanına gelerek: 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim' dedi. Ebu'd-Derdâ: 'ticaret arzusundan dolayı gelmedin, değil mi?' diye sordu. Adam, 'hayır' diye cevapladı. Ebu'd-Derdâ: "hadisten başka bir şey için de gelmedin, öyle mi?" diye sorunca O, 'Hayır' diye yanıtladı.	√	√	√	√	√ (... hisesini veya tam bir hisse almış olur.)

Hadisin Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklardaki senedlerinde vaki olan problemler gibi metinlerde de problemler vardır. Öncelikli olarak bazı kaynaklarda hadisin bir kısmı zikredilmiş iken bazılarında ise oldukça uzun ve ayrıntılı bir şekilde rivayet edilmiştir. Hadis Vekî' b. el-Cerrâh tarafından mevkuf; İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve ed-Darimî tarafından ise merfû' olarak rivayet edilmiştir. Hadisin ortak ravisi 'Asım b. Recâ b. Hayve'ye en yakın musannıf, Vekî' b. el-Cerrâh'tır. Diğer musannıflar ise ancak başka raviler aracılığıyla bu rivayeti nakletmişlerdir. Dolayısıyla âlî isnadın senedi birtakım hata ve kusurlardan uzak tutacağı⁵⁹ dikkate alınrsa, hadisin mevkuf olduğu söylenebilir. Fakat hadisin mevkuf mu merfû' mu olduğu sorusu, aslında araştırma tamam-

59 Takıyyuddîn Ebû Amr eş-Şehrezurî (İbnu's-Salâh), *Mukaddimetu İbnu's-Salâh ve Mehâsinu'l-Istılâh*, neşr.: Aişe Abdurrahman bint eş-Şatî, Dâru'l-Meârif, Kahire 1409/1989, s. 440.

landıktan sonra cevaplanması gereken bir sualdir. Ayrıca günümüze kadar Muhaddislerin bu soruyu ele almamaları veya göz ardı etmeleri garip ve düşündürücü bir durumdur.

Bütün bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in sözüne ulaşıncaya kadar hadisin ibtidâsındaki soru-cevap bölümünde bazı farklılıkların olduğu da görülmektedir.

1. Birtakım rivayetlerde Ebu'd-Derdâ'ya Medine'den bir adamın geldiği nakledilirken, bazı rivayetlerde ise bu durum zikredilmemektedir.
2. Bazı metinlerde olay, hadisin ravisi Kesîr b. Kays ile Ebu'd-Derdâ Dimeşk'te beraber bulunurlarken veya Dimeşk mescidinde beraber oturuyorlarken gerçekleşmiştir. Bazı kaynaklarda ise hadisin ravisi Kesîr b. Kays'ın doğrudan anlatımıyla, Ebu'd-Derdâ Dimeşk'te iken vuku bulmuştur.
3. Bazı nakillerde hadis öğrenmek üzere gelen şahıs meramını söylemiş bazılarında ise söylememiştir.
4. Bazı metinlerde soru-cevap kısmı detaylandırılmış, bazılarında ise ya biraz kısaltılmış ya da metinde hiç yer bulamamıştır.

Ayrıca hadisin Hz. Peygamber'e ait olan bölümünün de uzun veya kısa nakledilmesinin yanı sıra bir kısım ihtilaflar içerdiği görülmektedir. Örneğin; bazı metinlerde meleklerin razı olduğu şeyin âlimler olduğu, bazılarında ise razı olunan şey âlimin yapmak istediği işin bizzat kendisi yani ilim olduğu nakledilmiştir. Ayrıca hadisin metninde lafız farklılıkları mevcut olup anlamı değiştirmeyen bu farklılıkların, hadisin mana ile rivayetinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Hadisin senedindeki ricâlin ayrı ayrı tetkikinden çıkan sonuç, onun ilk dönem kaynaklardaki senedi - ed-Darimî'nin rivayeti hariç- hemen hemen aynı olup muttasıl değildir. Metin lafızlarındaki ihtilafları da dikkate aldığımızda klasik hadis değerlendirmesi açısından hadisin zayıf olduğunu söyleyebiliriz. En erken yazılı kaynağa baktığımızda hadisin mevkuf olarak rivayet edildiğini, isnadının sahih olmadığını ve metin lafızlarının kısa olduğunu görmekteyiz. Bu durumda acaba mevkuf olan bir haber, sonraki kaynaklarda merfû' olarak mı rivayet edilmiştir? Acaba senedi munkatî' ve zayıf olan bir rivayet, senedi muttasıl ve sahih kılınmaya mı çalışılmıştır? Acaba metni kısa ve zayıf olan bir rivayet, sahih haberlere mi dercedilmiştir? Bütün bu sorular zihnimizi meşgul etmektedir. Fakat diğer rivayet tariklerini incelemeyen bu sorulara cevap vermek, ilmî zihniyete uygun değildir. Şüphesiz bu sorulara araştırmanın sonu-

cunda cevap vermek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

4. Hadisin Kütüb-i Sitte’deki Rivâyetleri

Hadis edebiyatının ana kaynaklarından sayılan el-Kütübü’s-Sitte (altı kitap), hadis tarihinin altın çağı olarak kabul edilen hicrî III. asırda telif edilmiştir. Bu dönemde oluşturulan eserler, sahih hadisleri toplamak gayesiyle kaleme alınmıştır.⁶⁰ Bu bağlamda “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” hadisinin anılan eserler içerisinde hangi tarik ve lafızlarla rivayet edildiği önem arz etmiştir.

5. Rivayetin Tarikleri ve Sened Değerlendirmesi:

el-Buharî, “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” ifadesini bab başlığı yapmasına rağmen, başlığın altında bu hadis yerine Ebu Zerr (ö.31/651) ve İbn Abbas’ın (ö.68/687) ilmin söz ve amelden önce geldiğine işaret eden sözlerini zikretmiştir.⁶¹ Bu tavrı, el-Kirmânî (ö.786/1384), söz konusu hadisin el-Buharî’nin sıhhat şartlarına uymadığına hamletmiştir.⁶² Bu noktada Müslim ve en-Nesai’nin de aynı hadise hiç yer vermemiş olmaları dikkati çeken diğer bir husustur. Hadisin Kütüb-i Sitte’nin diğer kaynaklarında yer alan senedleri ise tespit edebildiğimiz kadarıyla şu şekildedir:

1. **Ebû Davud** (1): Müsedded b. Müserhed (ö.228/843) > Abdullah b. Da-

60 H. Musa Bağcı, “el-Kutubu’s-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan Faktörler”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum 2007, c. II, sayı: 2, s. 123-124.

61 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buharî (ö.256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992, 3 ilim, 10 (c. I, s. 25); Bu eserinde hadisi muallak olarak nakleden el-Buharî, “et-Târîhu’l-Kebîr” adlı eserinde ise isnadını zikrederek rivayette bulunmuştur. bk. el-Buharî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, c. VIII, s. 337.

62 Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî (ö.786/1384), *el-Kevâkibu’d-Derâî Fi Şerhi Sahihi’l-Buharî*, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 2. bs., Beyrut 1401/1981, c. II, s. 30; İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) ve el-’Aynî (ö.855/1451) ise hadisteki illetlerden dolayı el-Buharî’nin bir açıklama yapmadığını ve bundan dolayı da söz konusu rivayetin el-Buharî’nin ta’liklerinden sayılmayacağını; fakat el-Buharî’nin “et-Târîhu’l-Kebîr” de bu rivayeti nakletmesini, hadisin aslı olabileceğine hamletmişlerdir. bk. Şihâbüddin Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö.852/1448), *Fethu’l-Bârî*, tahk.: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Muhibuddin el-Hâtib, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1379, c. I, s. 160; Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed el-’Aynî (ö.855/1451), *Umdetu’l-Karî Şerhu Sahihi’l-Buharî*, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, ts., c. II, s. 40; el-Kastallânî’ye (ö.923/1517) göre el-Buharî’nin “et-Târîhu’l-Kebîr” de bu rivayeti nakletmesi hadisin sıhhatini güçlendirmektedir. bk. Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed Ebî Bekr el-Kastallânî (ö.923/1517), *İrşâdu’s-Sârî li Şerhi Sahihi’l-Buharî* (Hamisinde: Sahihu Muslim ve Şerhu Sahihu Müslim), el-Matbaatu’l-Kübra’l-Emîriyye, 7. bs., Bulak 1323, c. I, s. 167.

- vud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁶³
2. **Ebû Davud** (2): Muhammed b. el-Vezîr ed-Dîmeşkî (ö.250/864) > el-Velid b. Müslim (ö.194/810) > Şebîb b. Şeybe (ö.?) > Osman b. Ebî Sevde (ö.?) > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁶⁴
 3. **İbn Mâce** (ö.275/888): Nasr b. Ali el-Cehdamî > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁶⁵
 4. **et-Tirmizî**: Mahmud b. Hıdâş el-Bağdâdî (ö.250/864) – Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Kays b. Kesîr > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁶⁶

Kütüb-i Sitte'de dört tarikile rivayet edilen söz konusu hadisin, bazı ravileriyle ilgili cerh ve ta'dil âlimlerinin hükümlerini naklettiğimizden dolayı burada sadece farklı raviler hakkında bilgi verilecektir.

1. **Osman b. Ebî Sevde (ö.?)**: Ebu'd-Derdâ'dan rivayette bulunmuş olup üçüncü tabakadandır.⁶⁷ Ya'kub b. Süfyan el-Fesevî (ö.270/883), Mervan b. Muhammed et-Tâtârî, İbn Hacer el-Askalânî onu tevsik etmişlerdir.⁶⁸ Ebu'l-Hasan b. el-Kattân (ö.345/956) ise güvenilirlik açısından durumunun bilinmediğini ifade etmiştir.⁶⁹ ez-Zehebî'ye göre Osman b. Ebî Sevde ile ihticâc edilir.⁷⁰
2. **Şebîb b. Şeybe (ö.?)**: Şamlı olup yedinci tabakadan sayılmaktadır.⁷¹ ez-Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî'ye göre meçhul bir ravidir.⁷²

63 Ebû Davud Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunen*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992, 24 İlim, 1 (c. IV, s. 57 h.no:3641).

64 Ebû Davud, 24 İlim, 1 (c. IV, s. 57 h.no:3642).

65 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvinî, *Sunen*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992, Mukaddime, 17 (c. I, s. 81 h.no: 223).

66 Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sunen*, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992, 39 İlim, 19 (c. V, s. 48 h.no:2682).

67 el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. VI, s. 226; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 384.

68 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VII, s. 111.

69 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VII, s. 111.

70 ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. V, s. 48.

71 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 263.

72 Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (ö.748/1347), *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, tahk.: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413/1992, c. I, s.479; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 263; İbn Ha-

3. **el-Velid b. Müslim (ö.194/810):** el-Velid b. Müslim Ebu'l-Abbas ed-Dımeşkî'dir.⁷³ el-Evzâ'î'nin (ö.156/772) hadislerini çok iyi bildiği söylenen el-Velid b. Müslim hakkında Ebû Hatim er-Râzî, “hadisi delil olarak kullanılabilir”⁷⁴ demiştir. Ebû Müshir (ö.218/833) ise onun yalancılardan tedlis yaparak rivayette bulunduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Ayrıca İrsâl yapmakla itham edilen el-Velid b. Müslim'i ta'dil eden hadis münekkitleri de olmuştur. Mesala; İbn Hibbân, onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.⁷⁶ el-İclî (ö.261/875), Ya'kub b. Şeybe (ö.262/875) ve İbn Hacer el-Askalânî onu tevsik eden diğer âlimlerden bazılarıdır.⁷⁷
4. **Müsedded b. Müserhed (ö.228/843):** Muhaddis, hafız ve hüccet olarak tanıtılan Müsedded, onuncu tabakadan sayılmaktadır. Meşhur hadis tenkitçilerinden Yahya b. Maîn'in (ö.233/847) “sika, saduk” değerlendirmesi yanında, pek çok otorite tarafından da sika ve güvenilir bir ravi olmakla tavsif edilmiştir.⁷⁸
5. **Muhammed b. el-Vezîr ed-Dımeşkî (ö.250/864):** Ebû Abdullah Muhammed b. el-Vezîr b. el-Hakem ed-Dımeşkî es-Sülemî'dir. Ebû Hatim er-Râzî'ye onun hakkında sorulduğunda “sika” olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Onuncu tabakadan sayılmaktadır. Darekutnî ve İbn Hacer el-Askalânî de onu güvenilir bir ravi olarak kabul etmektedirler.⁸⁰
6. **Mahmud b. Hıdâs el-Bağdâdî (ö.250/864):** Ebû Muhammed et-Tâlekânî, Bağdad'da yaşamıştır.⁸¹ İbn Maîn onun için “sika” değerlendirmesini yaparken, Ebu'l-Feth el-Ezdî (ö.274/887) ise “güvenilir ve doğru ravilerdendir” demiştir.⁸² İbn Hacer el-Askalânî'ye göre Mahmud b. Hıdâs, onuncu

cer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IV, s. 270.

73 el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. VIII, s. 152.

74 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. IX, s. 16.

75 ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. VII, s. 142.

76 İbn Hibbân, *Sikât*, c. IX, s. 222.

77 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. XI, s. 133-134; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 584.

78 el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c. VIII, s. 72; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VIII, s. 438; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. X, s. 98; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 528.

79 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. VIII, s. 115.

80 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IX, s. 442; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 511.

81 İbn Hibbân, *Sikât*, c. IX, s. 202.

82 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. X, s. 56.

tabakadan olup saduktur.⁸³

Hadisin Kütüb-i Sitte'deki senedlerinin tenkidini yaptığımız bu kısımda görüldüğü üzere, hadis tek sahabîden dört farklı tarikle rivayet edilmiştir. Bu tariklerin üçü, Kütüb-i Sitte öncesindeki bazı tariklerle uyuşmaktadır. Görüldüğü üzere bu varyantların da *ortak/müşterek* ravisi, 'Asım b. Recâ b. Hayve'dir. Bu konuyla ilgili yukarıda açıklamalar yapıldığından dolayı, burada sadece Kütüb-i Sitte'deki senedlerle ilgili ilave olarak zikredilen ihtilaflara değinmek daha uygundur.

- a. et-Tirmizî, hadisin ravilerinden Kesîr b. Kays'ın ismini, diğer musannıfların aksine Kays b. Kesîr olarak zikretmiştir. Ayrıca hadisin sened yönünden problemliliğini fark eden et-Tirmizî, söz konusu hadisten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu hadisi sadece 'Asım b. Recâ b. Hayve'nin rivayetiyle bilmekteyiz.⁸⁴ Bence bu hadisin senedi bu şekliyle muttasıl değildir. Bu hadisi, Mahmud b. Hıdâş el-Bağdâdî bize bu senedle aktarmıştır. Fakat söz konusu hadis, 'Asım b. Recâ b. Hayve > el-Velid b. Cemîl (ö.?) > Kesîr b. Kays (ö.?) > Ebu'd-Derdâ kanalıyla da rivâyet edilmiş olup bu rivâyet Mahmud b. Hıdâş'ın rivâyetinden daha sahihtir. Muhammed b. İsmail de 'Bu daha sahihtir' demiştir".⁸⁵ et-Tirmizî'nin hadis hakkında yaptığı bu değerlendirmeden anlaşıldığı üzere, naklettiği rivayetin senedi muttasıl değildir. Ayrıca "daha sahihtir" şeklinde rivayet ettiği sened ise yeni problemleri de beraberinde getirmiştir. Zira bir taraftan Kesîr b. Kays'ın ismi düzeltilirken, diğer taraftan mechul olduğu ifade edilen Davud b. Cemîl'in ismi, el-Velid b. Cemîl olarak zikredilmiştir. Bu durumda et-Tirmizî'nin açıklamaları da sened açısından hadisin sahih olduğuna dair sadra şifa verecek kesin değerlendirmeler içermemektedir. Dolayısıyla bu açıklamalar, sened açısından tereddütleri izale edemediğinden dolayı hala söz konusu hadisin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.
- b. Cerh ve ta'dil imamlarının yukarıdaki değerlendirmelerinden anlaşıldığı üzere söz konusu hadisin ravilerinden Şebîb b. Şeybe ve Davud b. Cemîl, mechul ve zayıf bir ravidir. Bundan dolayı söz konusu tarik de sahih değildir. Her ne kadar ittisal, isimler bazında sağlansa da ravilerin mechul

83 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 522.

84 Fakat Ebû Davud, "Âlimler, peygamberlerin varisleridir" hadisini farklı bir kanaldan rivayet etmiştir. Dolayısıyla et-Tirmizî'nin böyle bir söz söylemesi, onun bu tarike muttali olmadığına hamledilebilir.

85 et-Tirmizî, 39 İlim, 19 (c. I, s. 48 h.no:2682).

olması isnadlardaki zayıflığı ortadan kaldıramaz.⁸⁶

- c. Ravilerden bir kısmının ölüm tarihleri tespit edilememekle birlikte hoca-talebe ilişkisi açısından değerlendirme yapıldığında, bazı musannıfların bu hadisi muttasıl rivayet etme gayretlerinin sürdüğü görülmüştür. Fakat bir taraftan da hadisin senedi munkatı’ bir şekilde rivayet edilmeye devam edilmiştir. Öyle görünüyor ki Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklarda sened yönünden tespit edilen problemler, olduğu şekliyle aynen nakledilmeye devam edilmiştir.
- d. Söz konusu hadisi, el-Buharî’nin “*et-Târîhu'l-Kebîr*” de nakletmesini hadisin aslı olabileceğine hamletme düşüncesi⁸⁷ kanaatimizce doğru değildir. Bu tür açıklamaların hadisi savunma psikolojisinin bir ürünü olduğunu düşünmekteyiz. el-Kirmânî (ö.786/1384) ise bu konuda “el-Buharî, bu rivayeti şartlarına uymadığı için muallak olarak zikretmiştir” demiştir.⁸⁸ Bu yaklaşım, hem hadisin el-Buharî tarafından muallak olarak nakledildiğini hem de el-Buharî’nin bu rivayeti şartlarına uymadığı için el-Câmi’u’s-Sahîh’ine almadığını vurgulaması açısından daha isabetlidir.

Sonuç olarak söz konusu hadisin Kütüb-i Sitte’deki senedleri de muztaribtir.⁸⁹ Bu durumda klasik hadis değerlendirmesi yönünden Kütüb-i Sitte’deki bu tariklerin de zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

6. Rivayetin Metninin Tahrîc ve Değerlendirilmesi:

“Âlimler peygamberlerin varisleridir” hadisi, Kütüb-i Sitte’de ittifakla sahabî Ebu’d-Derdâ’dan merfû’ olarak rivayet edilmiştir. Hadisin dört tarike göre metin tablosu şöyledir:⁹⁰

86 Ebû Davud’un Şebîb b. Şeybe (ö.?) > Osman b. Ebî Sevde (ö.?) > Ebu’d-Derdâ > Hz. Peygamber kanalıyla rivayet ettiği bu varyant ile ilgili açıklamalar bir diğer çalışmamızda tekrar ele alınacaktır.

87 İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) ve el-Aynî (ö.855/1451), söz konusu rivayetin el-Buharî’nin ta’liklerinden sayılamayacağını; fakat el-Buharî’nin “*et-Târîhu'l-Kebîr*” de bu rivayeti nakletmesini, hadisin bir aslı olabileceğine hamletmişlerdir: “el-Buharî, bu rivayetin niçin hadis olduğunu açıklamadığını sorarsan; ‘zikrettiğimiz illetlerden dolayı böyle yapmış olabilir. Bundan dolayı bu rivayet, onun ta’liklerinden de sayılmaz. Ancak el-Buharî’nin bu rivayeti ricâl eserinde zikretmesi, onun aslının olduğunu göstermektedir’ diye söylerim.” bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, c. I, s. 160; el-Aynî, *Umdetu'l-Karî*, c. II, s. 40.

88 el-Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-Derârî*, c. II, s. 30

89 Benzeri bir değerlendirme için bkz.: ez-Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl*, c. III, s. 6.

90 Tablo daha önce zikrettiğimiz metne kıyaslanarak hazırlanmıştır.

Musnıflar	Hadis Metninin Lafızları					
	a	b	c	d	e	f
Ebu Davud (I / 2) 28 Hlm, 1 (00/57 H.N.3641-3642)	Ebu'd-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Ona bir adam gelip : 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim, başka bir ihtiyaç için gelmedim' dedi.	√	√	√	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördün-cü gece-sindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√
et-Tirmizî 39 Hlm, 19 (048 H.N.2982)	Bir adam Medine'den Dimeşk'de bulunan Ebu'd-Derdâ'nın yanına geldi. Ebu'd-Derdâ ona: 'kardeşim seni buraya kadar getiren sebep nedir?' dedi. Adam: "Resullullah'tan rivayet etmekte olduğunu haber aldığım bir hadis için geldim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ: 'Sen başka bir iş için gelmedin mi?' dedi. Adam: 'Hayır' dedi. Ebu'd-Derdâ: 'Ticaret için de mi gelmedin' dedi. Yine Adam: 'Hayır, sadece o hadisi öğrenmek için geldim' diye yanıtladı.	√	√	√	√	√
İbn Mâce Mabadiine: 17 (081 H.N.: 22)	Ebu'd-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bu esnada bir adam onun yanına gelerek: 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim' dedi. Ebu'd-Derdâ ona: 'senin gelişin ticaret için değil mi?' diye sordu. Adam, 'hayır' diye cevapladı. Ebu'd-Derdâ: "hadisten başka bir şey için de gelmedin, öyle mi?" diye sorunca O, 'Hayır' diye yanıtladı.	√	√	√	√	√

Hadisin Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerin metinlerinde farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların ravilerin tasarrufundan kaynaklandığı aşikârdır. Kütüb-i Sitte'de görülen bu farklılıkların genelde hadisin diyalog kısmında olması dikkat çekicidir. Hadisin yukarıda verdiğimiz metinle kıyaslandığında var olan bazı farklılıklar şunlardır:

1. Ebu'd-Derdâ'ya Medine'den bir adam geldiği hususunda Kütüb-i Sitte'deki nakillerde ittifak olmakla birlikte, "Dimeşk mescidinde birlikte oturmak" ile "Dimeşk'te bulunmak" konusunda ihtilaf edilmiştir.
2. Bazı nakillerde soru-cevap bölümü kısa tutulmuş; buna mukabil bazı tariklerde ise bu bölüm Kütüb-i Sitte öncesi kaynaklarda olduğu gibi tafsilatlı olarak verilmiştir.
3. Dört tarikte de meleklerin razı olduğu şeyin ilim öğrencisi olduğunda ittifak edilmiştir.

7. Hadisin Kütüb-i Sitte Sonrası Kaynaklardaki Rivâyetleri

Kütüb-i Sitte sonrası eserlerin büyük çoğunluğunun özelliği, kendilerinden

önce yazılmış olan bu temel hadis kaynaklarını esas alan çalışmalar olmalarıdır. Hadis âlimleri, bu dönemden sonra Kütüb-i Sitte eserlerini bir araya getirmiş, onları açıklamış veya birbirleriyle kıyaslamaya çalışmıştır. Bunlara ilaveten Kütüb-i Sitte sonrasında, Müstedrek türü eserlerin yazılmaya devam etmesi, sahih hadisleri toplama ihtiyacının hala devam ettiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla bu kaynakların, söz konusu hadis hakkında nihai kararın verilebilmesi ve son dönemde hadisin hem isnad hem de metin yönünden herhangi bir değişikliğe maruz kalıp kalmadığının bilinebilmesi için önem arz etmektedir.

8. Rivayetin Tarikleri ve Sened Değerlendirmesi:

Hadisin Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklarda birçok tariki bulunmaktadır. Bu tariklerin *ortak/müşterek* ravisini tespit etmek için sadece birkaçını benzer ravilere göre gruplandırarak vereceğiz.

1. **et-Tahâvî** (ö.321/933) - **İbn Ebî Hatim er-Râzî** (ö.327/938) - **el-Kudâ'î** (ö.454/1062): İbrahim b. Merzûk b. Dinâr el-Basrî (ö.270/883) > Abdullah b. Davud el-Hureybî > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹¹
2. **el-Mehâmîlî** (ö.330/941) (1) : Ali b. Müslim (ö.253/867) > Muhammed b. Yezîd > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹²
3. **el-Mehâmîlî** (2) - **es-Semerkandî** (ö.373/983): el-Kasım b. Muhammed el-Muhellebî (ö.?) > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹³
4. **İbnu'l-'Arâbî** (ö.340/953) - **el-Beyhakî** (ö.458/1066): Ebû Ya'la es-Sâcî (ö.?) > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl

91 Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî (ö.321/933), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, tahk.: Şuayb Arnavût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1415/1994, c. III, s. 10-12, h.no:982; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *el-Cerh*, c. II, s. 11-12; Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâme b. Ca'fer b. Ali el-Kudâ'î (ö.454/1062), *el-Musned*, tahk.: Hamdî Abdulmecid es-Silefî, I-II, el-Müessesetu'r-Risâle, 2. bs., Beyrut 1407/1986, c. II, s. 103.

92 Ebû Abdillâh el-Huseyn b. İsmâil ed-Dabbî el-Mehâmîlî (ö.330/941), *Emâlî*, tahk.: İbrahim İbrahim el-Kaysî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Ürdün 1412/1991, s. 330, h.no:354.

93 el-Mehâmîlî, *Emâlî*, s. 331, h.no:355; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö.373/983), *Tenbîhu'l-Çâfilîn Bi Ehâdisi Seyyidi'l-Enbiyai ve'l-Murselîn*, tahk.: Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn Kesîr, 3. bs., Beyrut 1421/2000, s. 426, h.no:665.

> Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹⁴

5. **İbn Kani'** (ö.351/962): Muhammed b. Yunus (ö.286/899) > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Hz. Peygamber.⁹⁵
6. **İbn Hibbân** (ö.354/965): Muhammed b. İshak es-Sekafî (ö.313/925) > Abdu'l-'Alâ b. Hammâd (ö.237/851) > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹⁶
7. **et-Taberânî** (360/971): Mu'az b. el-Musennâ (ö.288/901) ve Ebû Müslim el-Keşşî (ö.292/905) > Müsedded > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹⁷
8. **İbn Şâhin** (ö.385/995): Abdullah b. Muhammed (ö.317/929) > Abdu'l-'Alâ b. Hammâd en-Narsî (ö.237/851) > Abdullah b. Davud > 'Asım b. Recâ b. Hayve > Davud b. Cemîl > Kesîr b. Kays > Ebu'd-Derdâ > Hz. Peygamber.⁹⁸

Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklardaki senedler incelendiğinde, söz konusu rivayetin Kütüb-i Sitte ve öncesi kaynaklarda Ebu'd-Derdâ'dan merfû' olarak nakledilmesine ilaveten, sahabi olduğu zannedilen Kesîr b. Kays'dan da merfû' olarak rivayet edilmiştir.⁹⁹ Fakat İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1448) de dediği gibi bu büyük bir hatadır.¹⁰⁰ Bu hata, zayıf ve hatta hadis uydurmakla it-

94 İbnu'l-'Arâbî Ebî Sa'îd Ahmed b. Muhammed b. Ziyad el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'cem*, tahk.: Abdu'l-Muhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî, Dâru İbnu'l-Cevzî, 1. bs., Suudi Arabistan 1418/1997, c. II, s. 787-788, h.no:1609; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, tahk.: Muhammed es-Saîd Besyûnî Zeğlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1410, c. II, s. 262; Bir diğer eserinde İbrahim b. Merzûk b. Dinâr el-Basrî (ö.270/883) kanalıyla rivayet etmiştir. bk. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ's-Süneni'l-Kübrâ*, tahk.: Muhammed Ziyâu'r-Rahmân el-Azami, Dâru'l-Hulefa, Kuveyt 1404, s. 250.

95 İbn Kânî', *Mu'cemu'a-Sahabe*, c. II, s. 387.

96 Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (ö.354/965), *Sahîhu İbn Hibban*, tahk.: Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, 2. bs., Beyrut 1414/1993, c. I, s. 289-290, h.no:88.

97 Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (360/971), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, tahk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, I-II, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1405/1984, c. II, s. 224.

98 Ebû Hafs b. Ömer b. Ahmed Osman b. Şâhin el-Bağdadî, *et-Terğîb Fî Fedâilü'l-A'mâli ve Sevabu Zâlik*, tahk.: Muhammed Hüseyin İsmail, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2004, c. II, s. 71-72, h.no:207.

99 İbn Kânî', *Mu'cemu's-Sahabe*, c. II, s. 387.

100 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VIII, s. 381.

ham edilen Muhammed b. Yunus’tan kaynaklanmış olabilir. Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklarda zikredilen senedlerin isnad şemasına baktığımızda yine *ortak/müşterek* ravinin ‘Asım b. Recâ b. Hayve olduğu görülmektedir. Zira bu raviden hem Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî hem de Abdullah b. Davud el-Hureybî rivayette bulunmuştur.

‘Asım b. Recâ b. Hayve ve diğer raviler hakkında yapılmış olan cerh ve ta’dîl değerlendirmelerine daha önce işaret edildiğinden dolayı söz konusu rivayetin Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklarda da sened yönünden zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca el-Mehâmîlî (ö.330/941), bir varyantta hadisi munkatî’; diğer tarihte ise muttasıl rivayet etmiştir. Diğer musannıflar ise hadisi muttasıl bir senedle nakletmişlerdir.

9. Rivayetin Metninin Tahrîc ve Değerlendirilmesi:

Kütüb-i Sitte ve öncesi kaynaklarda olduğu gibi Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklarda da hadisin metninde farklar görülmektedir. Hadisin burada zikrettiğimiz on tarike göre metin tablosu şöyledir:

Musannıflar	Hadis Metninin Lafızları						
	a	b	c	d	e	f	
et-Tahâvî Berhu Müşkilü’l-Âsâr, c. III, s. 10-12, h.no:982 el-Hatîb el-Bağdâdî ¹⁰¹ er-Rihle Fi Talebi’l-Hadis s. 77-82 h.no:4	Ebu’d-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bu esnada bir adam onun yanına gelerek: ‘Ey Ebu’d-Derdâ! Hz. Peygamber’den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber’in şehri Medine’den sana geldim’ dedi... (Takip eden diyaloglar aynıdır)	√	√		√	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördüncü gece-sindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√
İbn Ebî Hatim er-Râzî Kitâbu’l-Cerh ve’l-Ta’dîl, c. II, s. 11-12	Ebu’d-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bu esnada bir adam onun yanına gelerek: “Resulullah’tan rivayet etmekte olduğunu haber aldığım bir hadis için geldim” dedi... (Takip eden diyaloglar aynıdır)	√	√		x	x	x

101 el-Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s. 77-82, h.no:4.

el-Mehâmilî (1) Emâli, s. 331, h.no:355	Medine ehlinden bir adam Mısır'da bulunan Ebu'd-Derdâ'nın yanına geldi... (Takip eden diyaloglar aynıdır)	√	√	√	√	√
el-Mehâmilî (2) Emâli, s.330, h.no:354	Ebu'd-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bir adam onun yanına geleerek: 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim' dedi. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ 'Bundan başka bir şey için gelmedin, öyle mi? diye sordu. Adam: 'Hayır' diye cevap verdi.	√	√	√	√	√
İbnü'l-'Arâbi Kitâbu'l-Mur'cem, C. II, s. 787-788 h.no.:1609 el-Beyhâkî Şu'abu'l-İmân, C. II, s. 262	Kesir b. Kays dedi ki: Dimeşk mescidinde oturuyorken Ebu'd-Derdâ'ya geldim ve şöyle dedim: 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim.' Ebu'd-Derdâ: 'seni buraya ne bir ihtiyaç ve ne de bir ticaret getirmedi. Seni buraya sadece bu hadis getirdi, öyle mi?' diye sordu. Ben de 'Evet' dedim.	√	Şüphesiz melekler ilim öğrencisinin yaptığından razı oldukları için kanatlarını indirirler.	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördüncü gecesindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√	√
İbn Kani' Mu'cemu's-Sahabe, C. II, s. 387	X (Kesir b. Kays'ın rivayeti olarak nakledilmiştir.)	√	√	√	√	Alimler, peygamberlerin varisleridir
İbn Hibbân Sahîhu İbn Hibbân, c. I, s. 289-290, h.no.:88 İbn Şâhin et-Terğîb Fi Fedâil'i-A'mali ve Sevabu Zailik, C. II, s. 71-72, h.no.:207	Ebu'd-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde oturuyordum. Bir adam onun yanına geleerek: 'Ey Ebu'd-Derdâ! Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber'in şehri Medine'den sana geldim' dedi. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ: 'seni buraya ne bir ihtiyaç ve ne de bir ticaret getirmedi. Seni buraya sadece bu hadis getirdi, öyle mi?' diye sordu. Adam: 'Evet' dedi.	√	√	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördüncü gecesindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√	√

et-Taberânî Müsnedü’ş-Şâmiyyîn, C. II, s. 224	Ebu’d-Derdâ’nın yanında otuyordum.	√	√	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördüncü gecesindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√	√
es-Semerkerandî Tenbîhu’l-Āġāfilîn Bi Ehâdîsi Seyyidî’l-Enbiyâi ve’l-Murşelîn, s.426, h.no:665	Ebu’d-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde otuyordum. Bir adam onun yanına gelerek: ‘Ey Ebu’d-Derdâ! Hz. Peygamber’den rivayet ettiğini haber aldığım bir hadis için Hz. Peygamber’in şehri Medine’den sana geldim’ dedi. Ebu’d-Derdâ: ‘seni buraya ne bir ihtiyaç ve ne de bir ticaret getirmedi. Seni buraya sadece bu hadis getirdi, öyle mi?’ diye sordu. Adam: ‘sadece bu hadis için geldim’ diye cevapladı.	√	Şüphesiz melekler ilim öğrencisinin yaptığından razı oldukları için kanatlarını indirirler.	Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın ondördüncü gecesindeki dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.	√	√
el-Kudâ’î el-Musned, C. II, s. 103	X	x	x	x	x	Muhakkak âlimler Peygamberlerin mirasçılardır.

Kütüb-i Sitte ve öncesi kaynaklardaki metinlerde görülen farklılıklar, Kütüb-i Sitte sonrası kaynaklarda da aynı şekilde tekrar edilmiştir. Bazı âlimler, hadisin ravilerinden Kesîr b. Kays’ın Ebu’d-Derdâ ile birlikte Dimeşk mescidinde buldukları esnada meçhul bir şahsın çıka geldiğini; bazıları ise olayın Mısır’da vuku bulduğunu nakletmişlerdir. Bazı rivayetlerde bizzat Kesîr b. Kays’ın Ebu’d-Derdâ’ya gelerek hadis öğrenmek istediği nakledilmiştir. Soru-cevap kısmında yaşanan diyaloglardaki ifadeleri kısaltarak nakledenlerin yanı sıra hadis metnini de kısaltarak/genişleterek rivayet edenler olmuştur. Mana ile rivayetin sonucu olarak bazı rivayetlerde ise eş anlamlı kelimeler kullanılmıştır.

Bütün bunlara ilaveten söz konusu hadisi aynı *ortak/müşterek* ravi ‘Asım b. Recâ b. Hayve yoluyla Kütüb-i Sitte sonrasında nakleden birçok âlim vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071),¹⁰² İbn Abdilberr (ö.463/1071),¹⁰³ el-Beğavî (ö.516/1122)¹⁰⁴ ve İbn Asâkir (ö.571/1176).¹⁰⁵

102 el-Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s. 77-82, h.no:5.

103 İbn Abdilberr, *Câmi’u Beyâni’l-İlm*, c. I, s. 160-170.

Sünni kaynakların yanı sıra Şîî kaynaklarda da söz konusu rivayet, hem mevkuf¹⁰⁶ ve merfû'¹⁰⁷ hem de Cafer es-Sadık (ö.148/765)'ın sözü¹⁰⁸ olarak rivayet edilmiştir. Bu kaynaklardaki senedlerin bazıları da Sünni kaynaklarda olduğu gibi zayıftır. Örneğin; el-Kuleynî'nin (ö.328) rivayet ettiği tariklerdeki Ebi'l-Behterî (Vehb b. Vehb) hakkında yalancı, zayıf ve hatta dünyanın en yalancısı;¹⁰⁹ el-Kaddâh (muhtemelen Meymûn el-Kaddâh olmalı) hakkında da mel'un¹¹⁰ gibi cerh ifadeleri kullanılmıştır.

Şîî kaynaklardaki metin lafızlarına baktığımızda hadisin başlangıcında soru cevap diyalogu bulunmamaktadır. Zeyd b. Ali (ö.122/740), hadisi adeta iki kısma bölmüş ve "Âlimler, Peygamberlerin varisleridir" bölümünü mevkuf olarak rivayet etmiştir.¹¹¹ Diğer naklinde ise bu ifadeler yer vermemiştir.¹¹² Cafer es-Sadık'ın (ö.148/765) sözü olarak rivayet edilen nakilde Sünni kaynaklardaki metne ilaveler yapıldığı görülmektedir.¹¹³ Fakat el-Kuleynî'nin (ö.328)

-
- 104 Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî (Me'âlimu't-Tenzîl)*, tahk.: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damiriyye, Süleyman Müslim el-Hariş, Dâru Taybe, Riyad 1409/1988, c. VIII, s. 59; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Şerhu's-Sunne*, neşr.: Şu'ayb el-Arnâût, Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş, el-Mektebetu'l-İslâmî, 2. bs., Beyrut 1403/1983, c. I, s. 275-281.
- 105 İbn Asâkir Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan İbn Hibbetullah b. Abdillâh eş-Şafiî, *Tarihu Medinetü'd-Dimeşk*, tahk.: Ömer Garâme el-Amravî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995-2000, c. L, s. 42-51.
- 106 Hz. Ali'nin sözü olarak rivayet edilmiştir. Bk. İmam Zeyd Ali b. Hüseyin İbn Ali b. Ebî Talib, *Musned*, haz.: Abdulaziz b. İshak el-Bağdadî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut 1403/1983, s. 342.
- 107 İmam Zeyd, *Musned*, s. 342; Ebû Cafer Muhammed b. Yakub el-Kuleynî, *Usûli'l-Kafl ve Yelihi'r-Ravda*, Muessesetu'l-Alemî, Beyrut 1426/2005, c. I, s. 23.
- 108 el-Kuleynî, *Usûli'l-Kafl*, c. I, s. 22.
- 109 Takiyuddîn el-Hasan b. Ali İbn Dâvûd el-Hillî (ö.707), *Kitâbu'r-Ricâl*, neşr.: es-Seyyid Muhammed Sâdık Âlu Bahri'l-Ulûm, Necef 1392/1972, s. 283; es-Seyyid Mustafa b. el-Hüseyin el-Huseynî et-Tefrişî (ö.1030/1621), *Nakdu'r-Ricâl*, tahk.: Heyet, Muessesetu Ali'l-Beyt Li İhyai't-Turas, Kum 1418, c. V, s. 31-32.
- 110 İbn Dâvûd el-Hillî, *Kitâbu'r-Ricâl*, s. 282; et-Tefrişî, *Nakdu'r-Ricâl*, c. IV, s. 448.
- 111 İmam Zeyd, *Musned*, s. 342.
- 112 Aynı yer.
- 113 Ebu'l-Behterî, Ebû Abdillâh'tan (Cafer es-Sadık, ö.148/765) şöyle rivayet eder: "Âlimler, Peygamberlerin varisleridir; çünkü peygamberler ne altın nede gümüşü miras bırakırlar. Bilakis, onlar hadislerinden bir hadis miras bırakırlar. Bu itibarla kim Peygamberlerin mirası olan hadislerinden bir şey alırsa tam bir hisse almış olur. O halde sahip olduğunuz ilmi kimden aldığınıza dikkat edin. Çünkü biz Ehl-i Beyt'ten her halefin döneminde adil birileri çıkar, aşırıların tahriflerini, batıl ehlinin intihalini (işlerine gelen kısmını alıp geri kalanını değiştirme amaçlı girişim) ve cahillerin yorumlarını dinden ayıklarlar." Bk. el-Kuleynî, *Usûli'l-Kafl*, c. I, s. 22.

ikinci rivayeti ise Sünnî kaynaklarla benzerlik arz etmektedir. Gerek Veki' b. el-Cerrâh (ö.197) ve gerekse Zeyd b. Ali'nin (ö.122/740) ilk dönem kaynaklarından olması dikkate alındığında, hadisin metninin kısa ve mevkuf olabileceği ihtimali kuvvetlenmektedir. Bu ihtimale rağmen hadisin isnadları ve sıhhati konusunda âlimlerin değerlendirmelerini de bilmekte fayda vardır.

10. Hadis Hakkında Âlimlerin Görüşleri

Günümüze kadar kaleme alınmış olan hadis külliyatı içerisinde muhaddislerin herhangi bir hadisin sıhhati konusunda az ya da çok değerlendirmelerini görmek mümkündür. Şüphesiz hadisin sıhhati hakkındaki bu görüşler, nihaî hükümler değildir. Fakat hadis kitaplarındaki bu değerlendirmeleri bilmek, hadis tenkidi için faydalı ve gerekli bir iştir. Muhaddislerin bu hadisle ilgili görüşleri ise şöyledir:

1. **İbn Hibbân** (ö.354/965): İbn Hibbân, bu hadisi “*Sahîh*”inde zikretmesi rivayetin sıhhatine kail olduğunu gösterir. Onun bu hadisten sonra yaptığı açıklamalarda bu hususu teyit etmektedir.¹¹⁴
2. **Darekutnî** (ö.385/995): Ravilerin zayıflığından dolayı hadisi taz'if etmiştir.¹¹⁵
3. **el-Beğavî** (ö.516/1122): Bu hadis, ğarib'dir. Sadece 'Asım b. Recâ b. Hayve'nin hadisi olarak bilinmektedir.¹¹⁶
4. **İbnu'l-Cevzî** (ö.597/1201): Bu hadis, salih senedlerle rivayet edilmiştir.¹¹⁷
5. **İbnu'l-Kâttan el-Fâsî** (ö.628/1231): Bu hadis hakkında İbnu'l-Harrât el-İşbîlî'nin (ö.582/1186) tutumunu tenkit ettikten sonra “Artık bu hadisin sahih olmadığına anlaşılması için sıhhat durumunu açıklamak gereklidir... Özetlemek gerekirse bu rivayetdeki illetler, ravilerinden ikisinin mechul olması ve adaleti tespit edilemeyen bir raviden nakledilmesi dikkate alındığında, hadis sahih değildir” diyerek hadis hak-

114 İbn Hibbân, *Sahîh*, c. I, s. 289-290, h.no:88.

115 Darekutnî, *İlel*, c. VI, s. 216.

116 el-Beğavî, *Şerhu's-Sunne*, c. I, s. 275-281; Ğarib: Senedinin herhangi bir yerinde ravi sayısı bire düşen hadis demektir. bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1987, s. 60.

117 Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mütenâhiye*, tahk.: Halil el-Meys, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983, c. I, s. 79.

kındaki hükmünü ifade eder.¹¹⁸

6. **el-Münzirî** (ö.656/1258): *et-Terğîb ve't-Terhîb* adlı eserinde hadisin kısa bir tahririni yaptıktan sonra, hadis için "Hasen Li Ğayrihi"¹¹⁹ değerlendirmesinde bulunur.¹²⁰
7. **İbnu'l-Mulakkın** (ö.804/1401): Hadisin tahririni yaptıktan sonra rivayetin sahih olduğunu söyler. Bu konuda raviler hakkında ifade edilen cerh ve ta'dil ifadelerinden sadece "sika" vasfını dikkate alarak görüşünü kuvvetlendirmeye çalışır.¹²¹
8. **el-İrâkî** (ö.805/1402): Halk arasında meşhur olan bir hadis hakkında sorulduğunda; "Bu rivayetin aslı yoktur ve bu lafızlarla isnadı da yoktur. 'Alimler, peygamberlerin varisleridir' hadisi ise bizi o rivayetten müstağni kılmaktadır. Çünkü bu hadis sahihtir".¹²²
9. **İbn Hacer el-Askalânî** (ö.852/1448): *et-Telhîsu'l-Habîr* de söz konusu rivayetin kısa bir tahririni yapar ve âlimlerin bu hadis hakkındaki görüşlerini zikretmiştir.¹²³ *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde ise İbn Hibbân (ö.354/965) ve el-Hâkim'in bu rivayetin sıhhatine hükmettiklerini; Hamza el-Kinânî'nin ise onu hasen olarak nitelendirdiğini, bazı âlimlerin de senedindeki ıztırab sebebiyle hadisi taz'if ettiklerini söyler. Ayrıca bu rivayetin şâhidlerinin olduğunu ve onların sayesinde hadisin kuvvet bulunduğunu ifade eder.¹²⁴
10. **el-Aynî** (ö.855/1451): Bu rivayetin senediyle ilgili birçok kusurunu zikrettikten sonra hadis hakkında âlimlerin görüşlerini nakleder. Ay-

118 İbnu'l-Kâttan el-Fâsî, *Beyânu'l-Vehm*, c. II, s. 141.

119 Za'îfliği muhtelif yollarla giderilip hasen derecesine yükselmiş olan za'îf hadistir. bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s. 68.

120 Abdu'l-Azîm İbnu Abdi'l-Kavî el-Münzirî (ö.656/1258), *Kitâbu't-Terğîb ve't-Terhîb*, tahk.: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-IV, Mektebetu'l-Me'ârif, Riyad 1424/2003, c. I, s. 93 h.no:106; Çağdaş âlimlerden Şuayb Arnâvût da bu hadisi "Hasen Li Ğayrihi" olarak derecelendirmiştir. bk. et-Tahâvî, *Müşkili'l-Âsâr*, c. III, s. 11 (1. dipnot); krş.: İbn Şâhin, *et-Terğîb*, c. II, s. 71-72 (2. dipnot), h.no:207.

121 İbnu'l-Mulakkın, *el-Bedru'l-Münîr*, c. VII, s. 587-589.

122 Muhammed Abdu'r-Raûf el-Münâvî (ö.1031/1622), *Feydu'l-Kadîr*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356, c. IV, s. 384.

123 İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîs*, c. III, s. 337-338; Ayrıca bkz.: Cemalüddin Abdullah b. Yusuf ez-Zeylâî (ö.762/1361), *Tahrîcu'l-Ehâdisi ve'l-Âsâri el-Vâkı'a Fi Tefsîri'l-Keşşâf*, tahk.: Abdullah b. Abdırrahman es-Sa'd, Dâru İbn Huzeyme, Riyad 1414, c. III, s. 8.

124 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, c. I, s. 160.

rica İbn Hibbân’ın hadis hakkında *Kitâbu’l-Du’afâ* adlı eserinde, ‘salih /kullanılmaya elverişli senetlerle rivayet edilmiştir’ dediğini de rivayet eder.¹²⁵

11. **es-Sehâvî** (ö.902/1497): Bu rivayet hakkında âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra, ‘Ne var ki bu hadisin, kendileriyle kuvvet bulduğu şâhidleri vardır. Bu sebeple hocamız (İbn Hacer el-Askalânî), ‘hadisin bir aslı olduğunu ortaya koyan birçok tariki vardır’ demiştir.¹²⁶
12. **el-Elbânî** (ö.1420/1999): Sahih olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁷
13. **Abdu’l-Muhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî**: Zayıf bir hadistir. Bu hadisin rivayetinde çeşitli kusurlar vardır... Hadis hakkında hasen hükmü verenler hata etmişlerdir... Ayrıca ona göre İbn Hibbân (ö.354/965), İbnu’l-Cevzî (ö.597/1201) ve el-Elbânî’nin (ö.1420/1999) bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri de hatalıdır.¹²⁸

Aktarılan bu değerlendirmelerin “hadis tenkidi içtihadidir” prensibini doğrular nitelikte olduğunu görmekteyiz. “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” hadisi, tarihi süreçte zayıf, hasen ve sahih nitelendirmelerinin hepsine kavuşmuştur. Özellikle başlangıçta taz’if edilmesine rağmen sonradan bazı nedenlerle tahsîn ve tashîh edildiğini görmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ya sadece raviler hakkındaki tevsîk değerlendirmeleri dikkate alınmakta ya da bu hadisin mütâbe’ât ve şâhid’lerinin olduğu iddia edilerek tahsîn ve tashîh edilmektedir. Muasır âlimlerden Ebu’l-Eşbâl ez-Zuheyri, Nurettin Itr ve el-Hüseyin Âyt Saîd de bu kervana katılarak, söz konusu hadisin mütâbe’ât ve şâhidlerine dikkat çekmeye çalışmışlardır.¹²⁹ Dolayısıyla hadis hakkındaki nihai kararı verebilmek için bu rivayetleri incelemek gerekir. Gerçekten bu

125 el-’Aynî, *Umdetu’l-Karî*, c. II, s. 39-40.

126 Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (ö.902/1497), *el-Mekâsîdu’l-Hasene Fi Beyani Kesirin Mine’l-Ahâdisi’l-Muştehire Ale’l-Elsine*, Ta’lik: Abdullah Muhammed es-Siddîk, Dâru Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1399/1979, s. 286.

127 Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahihu’l-Câmi’i’s-Sağîr ve Ziyâdetihî (el-Fethu’l-Kebîr)*, el-Mektebetu’l-İslâmî, 3. bs., Beyrut 1407/1988, c. II, s. 1079 h.no:6297; Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahihu Süneni Ebî Davud*, Mektebetu’l-Me’ârif, Riyad 1419/1998, c. II, s. 407, h.no:3641; Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahihu Süneni İbn Mâce*, Mektebetu’l-Me’ârif, Riyad 1417/1997, c. I, s. 92 h.no:183; Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahihu Süneni’l-Tirmizî*, Mektebetu’l-Me’ârif, Riyad 1420/2000, c. III, s. 71, h.no:2682.

128 İbnu’l-’Arâbî, *Kitâbu’l-Mu’cem*, c. II, s. 787 h.no:1609 (dipnot).

129 İbn Abdilberr, *Câmi’u Beyâni’l-’İlm*, c. I, s. 165-167(dipnot); el-Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s.79-80 (dipnot) h.no:4-5; İbnu’l-Kâttân el-Fâsî, *Beyânu’l-Vehm*, c. II, s. 141 (2. dipnot).

tariklerin “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” hadisini takviye edip etmedikleri incelenmeye değer bir konudur.

Sonuç

Bir rivayetin sahih olup olmadığına karar vermek, oldukça mesai gerektiren bir iştir. Artık bir hadisin geçtiği kaynağına bakılarak hakkında hüküm vermeye çalışmak, kolaylıktan başka bir şey değildir. Bu konuda aslolan, hadisi rivayet eden raviler hakkında cerh ve ta'dil şartlarına göre değerlendirmeler yapmaktır. Tam bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, incelenmek istenen hadisin ulaşılabilecek farklı bütün senedlerinin bir araya toplanmasının gerekliliğidir. Zira bir hadisin literatürdeki ulaşılabilecek isnadlarını toplamadan hadis hakkında hüküm vermeye çalışmak, yanlış bir yaklaşımdır. İncelenmeye tabi tutulan hadisin mevcut bütün isnadları tespit edildikten sonra rivayetlerin metinsel farklılıkları ele alınmalıdır. Zira bir hadis metnini hakkıyla değerlendirebilmek için metnin lafız farklılıklarını da tespit etmek gereklidir. Öte yandan hadislerin bütün tariklerini bir araya getirmek, onların sıhhatini tespitinde olduğu kadar anlaşılmasına da önemli katkıda bulunacaktır. Zira bir hadisin farklı tarikleri, birbirlerini tefsir edebilecek niteliğe sahip olabilirler.

Yaptığımız bu araştırmada Hz. Peygamber'in “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” sözü ele alınmış, isnad tahrir ve tenkidi, metin tahrir ve analizleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda hadisin zikredilen bütün tariklerinin kusurlu olduğu tespit edilmiştir. Bu rivayet, erken dönem kaynaklarında munkatı' bir senedle mevkuf olarak nakledilmiştir. Kanaatimizce sonraki dönemlerde hadisin isnadı muttasıl kılınmış ve merfû' bir şekilde nakledilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda söz konusu hadisin Şîi kaynaklarında da hem mevkuf hem de merfû' olarak rivayet edilmesi dikkat çekici bir husustur. Bunlara ilaveten söz konusu hadis, Müslim ve en-Nesaî'nin eserlerinde yer bulamamıştır. Buna mukabil el-Buharî, “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” hadisini, rivayet kaidelerine göre taşıdığı değerden ziyade mana veyahut muhtevasına duyduğu ihtiyaçtan dolayı muallak olarak zikretmiştir. Kütüb-i Sitte'nin diğer eserlerinde ise bu hadis, sened yönünden problemlı isnadlarla rivayet edilmeye devam edilmiştir. Kütüb-i Sitte sonrasına baktığımızda bu rivayet, genelde -el-Mehâmilî'nin (ö.330/941) bir tariki hariç- isim bazında muttasıl olarak nakledilmiştir. İster muttasıl olsun ister munkatı', Ebû Davud'un farklı isnadı da dâhil olmak üzere senedlerin tamamında cerhedilmiş raviler bulunmaktadır.

Hadisin çeşitli kaynaklardaki nakilleri karşılaştırıldığında, eş anlamlı kelimelerin kullanılması, ihtisâr, kelime ve cümlelerin yer değiştirmesi gibi mana

ile rivayetin tüm unsurlarını taşıdığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in sözünden önceki diyalog kısımlarındaki ihtilafların, ravilerin hıfzından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında muhadislerin hadis hakkındaki kanaatlerinin farklı olduğu ve zannı galip oluşturacak bir çoğunluğun olmadığı tespit edilmiştir. Anılan rivayet, genellikle erken dönem muhaddisler tarafından hadisin hiçbir senedinin kendisini güvenilir hale getirecek kadar sağlam olmadığı gerekçesiyle “zayıf” olarak nitelendirilmiştir. İlerleyen süreçte “hasen” derecesini elde ettikten sonra bu rivayet, İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) ile başlamak üzere mütâbe’ât ve şâhid’lerin varlığından bahsedilerek tashih edilmiştir. Fakat bu konuda yapılan açıklamaların yetersiz ve hadisi savunma psikolojisinin ürünü olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak bu makale kapsamında hadisin sıhhat açısından zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bunlara rağmen hadis hakkında nihai kararın verilebilmesi ve zayıf olan bu haberin sahih rivayetlere dercedilip edilmediğinin vuzuha kavuşturulabilmesi ancak söz konusu hadisin mütâbe’ât ve şâhid’lerini tespit ve analizle mümkündür. Yapacağımız bir diğer çalışmada hadisin mütâbe’ât ve şâhid’leri ele alınarak zayıf bir rivayetin ilmî-kültürel mirasımızda nasıl tashih edildiği sorgulanacaktır. Ayrıca yapılacak metin tenkidıyla hem hadisin sıhhati hakkındaki nihai karar hem de bu rivayette kastedilen âlimlerin kimler olabileceği konusu vuzuha kavuşturulacaktır.

Kaynakça

- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- el-’Aynî, Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö.855/1451), *Umdetu’l-Karî Şerhu Sahihî’l-Buharî*, I-XXV, Dâru İhyai’t-Turasil-Arabî, Beyrut ts.
- Bağcı, H. Musa, “el-Kutubu’s-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan Faktörler”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum 2007, c. II, sayı: 2, s. 123-159.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd, *Şerhu’s-Sunne*, Nşr.: Şu’ayb el-Arnâût, Muhammed Zuheyr eş-Şâviş, I-XVI, el-Mektebetu’l-İslâmî, 2. bs., Beyrut 1403/1983.
- , *Tefsîru’l-Beğavî (Me’âlimu’t-Tenzîl)*, tahk.: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum’a Damiriyeye, Süleyman Müslim el-Hariş, I-VIII, Dâru Taybe, Riyad 1409/1988.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Medhal ilâ’s-Suneni’l-Kübârâ*, tahk.: Muhammed Ziyâu’r-Rahmân el-Azami, Dâru’l-Hulefa, Kuveyt 1404.
- , *Şu’abu’l-İmân*, tahk.: Muhammed es-Sâid Besyûnî Zeğrûl, I-VIII, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1410.
- el-Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- , *et-Târîhu’l-Kebîr*, tahk.: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, I-VIII, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts.

- Çakmak, Muharrem, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım-Seyahate Dayalı Tasavvufi İrşad Metodu-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2009, c. IX, sayı: 4; s.127-148.
- Darekutnî, Ali b. Ömer, *İlelu'l-Varide Fi'l-Ehadisi'n-Nebeviyye*, tahk.: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah es-Silefi, I-XI, Dâru Taybe, Riyad 1405/1985.
- ed-Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sunen*, I-II, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunen*, I-V, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahihu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetihî (el-Fethu'l-Kebîr)*, I-II, el-Mektebetu'l-İslâmî, 3. bs., Beyrut 1407/1988.
- , *Sahihu Süneni Ebî Davud*, I-III, Mektebetu'l-Me'ârif, Riyad 1419/1998.
- , *Sahihu Süneni İbn Mâce*, I-III, Mektebetu'l-Me'ârif, Riyad 1417/1997.
- , *Sahihu Süneni't-Tirmizî*, I-III, Mektebetu'l-Me'ârif, 1. bs., Riyad 1420/2000.
- el-Gazalî, Ebû Hamid Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev.: Ahmed Serdaroğlu, I-IV, Bedir Yayinevi, İstanbul 1974.
- el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah (ö.626/1228)), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1071), *er-Rihle Fi Talebi'l-Hadîs*, tahk.: Nurettin İtr, Dâru'l- Kütübi'l- İlmîyye, Beyrut 1395/1975.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (ö.463/1071), *el-İstîâb Fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, tahk.: Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412/1992.
- , *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fazlîhi ve Ma Yenbağî fi Rivâyetihî ve Hamlihi*, tahk.: Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, I-II, Dâru İbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1414/1994.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan İbn Hibbetullah b. Abdillâh eş-Şafîî, *Tarihü Medinetü'd-Dimeşk*, tahk.: Ömer Ğarâme el-Amravî, I-LXXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995-2000.
- İbn Dâvûd el-Hillî, Takiyuddîn el-Hasan b. Ali (ö.707), *Kitâbu'r-Ricâl*, Nşr.: es-Seyyid Muhammed Sâdık Âlu Bahri'l-Ulûm, Necef 1392/1972.
- İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed (ö.327), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, I-IX, Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1372/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kufî (ö.159/235), *Müsnedu İbni Ebî Şeybe*, tahk.: Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Azâzî, Ebu'l-Fevâris Ahmed Ferîd el-Mezîdî, I-II, Dâru'l-Vatan, Riyad 1418/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali (ö.852/1448), *Fethu'l-Bârî*, tahk.: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Muhibuddin el-Hâtib, I-XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- , *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, tahk.: Ali Muhammed el-Becâvî, I-VIII, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412/1992.
- , *Takrîbu't-Tehzîb*, tahk.: Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Haleb 1986.
- , *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404/1984.
- , *Telhîsu'l-Habîr Fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'i'l-Kebîr*, Nşr.: Ebû Asım Hasan b. Abbas b. Kutub, I-IV, Müessesetu Kurtuba, Mekke 1416/1995.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Musned*, I-VI, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed (ö.354/965), *Kitâbu's-Sikât*, tahk.: es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, I-IX, Dâru'l-Fikr, yy., 1975.
- , *Sahihu İbn Hibban*, tahk.: Şu'ayb el-Arnaût, I-XVIII, Müessesetu'r-Risâle, 2. bs., Beyrut 1414/1993.
- İbn Kânî, Ebu'l-Hüseyin Abdalbâkî (ö.351/962), *Mu'cemu's-Sahabe*, tahk.: Salâh b. Salih el-Misrâfî, I-III, Mektebetu'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, Medine 1418.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sunen*, I-II, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs b. Ömer b. Ahmed Osman el-Bağdadî, *et-Terğîb Fi Fedâilî'l-A'mâli ve Sevabu Zalik*, tahk.: Muhammed Hüseyin İsmail, I-II, Dâru Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1424/2004.

- İbnu'l-'Arâbî, Ebî Sa'îd Ahmed b. Muhammed b. Ziyad el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'cem*, tahk.: Abdu'l-Muhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî, I-III, Dâru İbnu'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1418/1997.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *el-İlelu'l-Mütenâhiye*, tahk.: Halil el-Meys, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- İbnu'l-Kâttan el-Fâsî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilmelik (ö.628/1231), *Beyânu'l-Vehm ve'l-İhâmî'l-Vak'ayn fi Kitâbi'l-Ahkâm*, tahk.: el-Hüseyn Âyt Saîd, I-VI, Dâru Taybe, Riyad 1418/1997.
- İbnu'l-Mulakkîn, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ebî Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed (ö.804/1401), *el-Bedru'l-Münîr Fi Tahrîci'l-Ehâdisi ve'l-Âsârî'l-Vâki'a Fî's-Şerhi'l-Kebîr*, tahk.: Ebî Safiye Mecdî b. es-Seyyid b. Emîn, Ebî Muhammed Abdullah b. Süleyman, I-X, Dâru'l-Hicra, Riyad 1425/2006.
- İbnu's-Salâh, Takiyuddîn Ebû Amr eş-Şehrezurî (ö.643/1245), *Mukaddimetu ibnu's-Salâh ve Mehâsinu'l-Istîlâh*, Nşr.: Aîşe Abdurrahman bint eş-Şatî, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1409/1989
- İmam Zeyd, Ali b. Hüseyin İbn Ali b. Ebî Talib, *Musned*, haz.: Abdulaziz b. İshak el-Bağdadî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut 1403/1983.
- el-Kastallânî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed Ebî Bekr (ö.923/1517), *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhu'l-Buhârî* (Hamîşinde: *Sahîhu Muslim ve Şerhu Sahîhu Müslim*), I-X, el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emîriyye, 7. bs., Bulak, 1323.
- el-Kirmânî, Muhammed b. Yusuf (ö.786/1384), *el-Kevâkibu'd-Derârî Fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2. bs., Beyrut 1401/1981.
- el-Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâme b. Ca'fer b. Ali (ö.454/1062), *el-Musned*, tahk.: Hamdî Abdulmecid es-Silefî, I-II, el-Müessesetu'r-Risâle, 2. bs., Beyrut 1407/1986.
- el-Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub, *Usûli'l-Kafl ve Yelihi'r-Ravda*, I-II, Muessesetu'l-Alemî, Beyrut 1426/2005.
- el-Mehâmîlî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. İsmâîl ed-Dabbî (ö.330/941), *Emâlî*, tahk.: İbrahim İbrahim el-Kaysî, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Ürdün 1412/1991.
- el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, tahk.: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1400/1980.
- el-Münâvî, Muhammed Abdu'r-Raûf (ö.1031/1622), *Feydu'l-Kadîr*, I-VI, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356.
- el-Münzirî, Abdu'l-Azîm İbnu Abdi'l-Kavî (ö.656/1258), *Kitâbu't-Terşîb ve't-Terhîb*, Thk.: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, I-IV, Mektebetu'l-Me'ârif, Riyad 1424/2003.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman (ö.902/1497), *el-Mekâsîdu'l-Hasene Fi Beyanı Kesirîn Mine'l-Ahâdisi'l-Muştehire Ale'l-Elsine*, Ta'lik: Abdullah Muhammed es-Siddîk, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1399/1979.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö.373/983), *Tenbihu'l-Ğâfilîn Bi Ehâdisi Seyyidi'l-Enbiyai ve'l-Murselîn*, tahk.: Yusuf Ali Bedvî, Dâru İbn Kesîr, 3. bs., Beyrut 1421/2000.
- Sönmez, Mehmet Ali, *İbnu Hibbân ve Cerh-Tâdil Metodu*, Umran Yayınevi, İstanbul, ts.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, (360/971), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, tahk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî, I-II, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1405/1984.
- et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (321), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, tahk.: Şuayb Arnavût, I-XV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- et-Tefrişî, es-Seyyid Mustafa b. el-Hüseyn el-Huseynî (ö.1030/1621), *Nakdu'r-Ricâl*, tahk.: Heyet, I-V, Müessesetu Ali'l-Beyt Li İhyai't-Turas, Kum 1418.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, I-V, Çağrı Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992.
- Özaşar, M. Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fıkhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu, 2. bs., Ankara 2000.
- Vekî' b. el-Cerrâh (ö.197), *Kitâbu'z-Zühd*, tahk.: Abdurrahman Abdulcebbar el-Ferivâî, I-III, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1404/1984.

ez-Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman (ö.748/1347), *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû Rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*, tahk.: Muhammed Avvâme, I-II, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413/1992.

-----, *Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, tahk.: Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcut, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

ez-Zeylâî, Cemalüddin Abdullah b. Yusuf (ö.762/1361), *Tahrîcu'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâri el-Vâkı'a Fi Tefsîri'l-Keşşâf*, tahk.: Abdullah b. Abdirrahman es-Sa'd, I-IV, Dâru İbn Huzeyme, Riyad 1414.